
Szabó Magda

A LEGUTOLSÓ BORDAL: „A VÉN CIGÁNY”

Színképelemzés

„Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vízen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal éggett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vérszél szilajabban,
És keményen mint a jég verése,
Odalett az emberek vetése.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl,
Fákat tép ki és hajókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl;
Háború van most a nagy világban,
Isten sírja reszket a szent honban.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

*Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban,
Hulló angyal, tört szív, őrült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.*

*Mintha újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zuhanását,
S az első árvák sirbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusz halhatatlan kínját.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.*

*A vak csillag, ez a nyomoru föld
Hadd forogjon keserű levében,
S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől
Tisztuljon meg a vihar hevében,
És hadd jöjjön el Noé bárkája,
Mely egy új világot zár magába.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Szív és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.*

*Húzd, de mégse, – hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon,
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a viszály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg újra lelkesedve,
Isteneknek teljék benne kedve.
Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod,
Szűd teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.”*

A Vörösmarty-életműben található borsdalok között az első, amelyet az irodalomtörténet különleges hangsúllyal számon tart, a hajdan könyv nélkül is tudni illett FÓTI DAL. Ha a diák eldarálta a sorokat, leginkább az rögzült az emlékezetében, hogy

valami halról is szó esik, amely egy hasonló együttlétkor a már feltálat, de aznapra éppen nem készített fogások közt szerepelt, és dehogy jutott eszébe, hogy nem a figyelmes háziasszonynak szánt mókás utalás érdemel figyelmet itt, hanem amikor szent vallomásként kiszakad a lelkesült felkiáltás a költőből: „*a legelső magyar ember a király*”. Ki sejtette volna azon az egykori fóti szüreten, hogy az ártatlannak tűnő hat szóra pár év múlva új felismerés rimel majd, akkor Petőfi fogalmazza meg: „*Nincs többé szeretett király*”. Valóban nincs, csak ármány, megszegett szó, megcsúfolt eszmék, megszegett ígéretetek.

De mikor a szüreti dal létrejön, még nem tornyosulnak fellegek, kitüntetés Fáy András őszi, muskotályillatú, ünnepi összefogetelén részt venni, az évente tartott baráti találkozó esemény. Egyébként van leírásunk a lefolyásáról, irodalmunk akkor még minden gondtól mentes, miniatűr Becky Sharpja, a CIPRUSLOMBOK Etelkéjének testvére, akkor még menyasszony, hamarosan feleség Wachott Sándorné naplójának lapjairól. A feljegyzéseken elfogultságuk ellenére mindig átsugárzik a kikövetkeztethető igazság, Wachottné a hazai Hiúságok Vásárán szorgalmas megfigyelő, csak annyira elfoglalja eleinte csupa fény élete, hogy leginkább önmagára koncentrál, a fóti szüreten is saját személyén a reflektor, ő mindenki kedvence, őt tünteti ki Kossuthné rokonszenvével, vele kézen fogva fut le Deák Ferenc (akinek piros a zsebkendője) egy lejtős domboldalon, őt becézik a vendégek, őt, aki voltaképpen Petőfi JÁNOS VITÉZ-e Iluskájának a modellje volt. Wachottné úgy ábrázol, mintha Adynak gyereke lett volna, aki kiskamaszként a *Nyugat* minden jeles személyiségét ismerte, s a házukba látogató nagyságokat bácsi-néni szinten követi tekintetével. A naplóíró révén tudjuk meg, Fáyék vidéki hajléka nem egyszerű présház, de kúria, a hatalmas termekben akár színelőadásokat lehetne tartani, mindenre van hely, helyiség, és idillien megnyerő a környék is. Micsoda fényes vendégsereg gyűlt össze a jeles napon – olvassuk –, sorolja Csapó Mária, kiket lát: íme, Vörösmartyék, Bajzáék, Sonntagh kapitány, jelen van Deák Ferenc és Kossuth is, akit kislányvállkendőből, övből és férfizsebkendőből sebtében összefont nemzetiszín lobogó fogad, a kúria felé közlekedőket messziről látni, a vendégeket tarackdurrogás köszönti, diadallövések jelzik az ünnep hangulatát. Ennek a bejegyzésnek is meglesz egykor a tükörvillanása versben, amikor a szüreti vidámság zaja helyett a halál hallgatása lepi a környéket: „*Nagy a csönd a völgyeken*”. A vesztett szabadságharc után ki mert volna lőni, hol maradt egyáltalán tarack, vagy ki áhítana mulatságra? A szőlő ünnepén ki lelkében, ki öltözetében is gyászol, némák a puttyosok.

Wachottné naplója a FÓTI DAL keletkezését követő esztendő szüretét rögzíti, a vig esemény kialakult gyakorlata nyilván évszámra azonos volt. Maga a vers egyébként olyan pontosan jelzi létrejötté idejének politikai légkörét, mint egy programbeszéd, a szőlőszedés derűs epizódjai mellé komoly intelmek hangzanak el, a dal már mutatja, a nemzet nagy lépés megtételére készül, így lesz az alkalmi műből dokumentum, egy korszak vallomása, reformkori eligazítás a majd Jókai által regénybe rögzített Szentirmay Rudolffok nemzedékének. Aktív hazaszeretetre van szükségünk, tanítja Vörösmarty, aki nem tett mást a népért, csak sívitozott meg ivott, a legendás javító szándék nélkül, szedje össze magát, mert itt a cselekvés ideje. A király a legelső magyar ember, de legyen jó magyar mindenki, s úgy igazolja a nemzethez tartozását, hogy tudjon áldozatot hozni, vérért, vagyonát, életét adja a hazájának, ha nem így tenne, átok érje. Zeng az aktív hazaszeretet himnusza, hagyjuk a meddő szónoklatokat, haladjunk előre, betelőben az idő. A szelíd lelkesedéssel induló bordal a vége felé felhangosodik, s

mintha a GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN üzenete fogalmazódnék meg még születése előtt, kizeng a későbbi nagy felismerés, annyit ér és számít az életünk, amennyi férfi-munkát multság gyanánt elvégeztünk benne eredménnyel. A leendő Wachottné, ha jelen van a vers felolvasásán, nyilván azt hallaná ki a dalból, amit ő felfog, hogy vőlegénye délceg és szerelmes, a vendégek jól érzik magukat, Fáy bácsi birtoka csodás, Kossuth bácsi lenyűgöző, Deák bácsi közvetlen és bölcs, Vörösmarty és Lórika soha el nem válhatnak már egymástól, és persze éljen a haza. Wachottné egyébként idősebben sem jön rá, hogy a Fáy-szőlőben született költemény olyan pillanatot rögzít, amilyen soha többé nem lehető fel Vörösmarty költészetében. A bor, amellyel „istenek töltekezhetnek”, csak egyszer ennyire zamatos, irt már és fog is írni a költő a szőlő levéről, magasztalja a tőkét, ha megérdemlik, korholja, ha csalódást hoz a termés, felbukkan ilyen jellegű alkotásaiban egy-egy páratlan szépségű sor, mint a setét cigányleány-édességű ital hasonlata, de főtí dal csak egy van, amelynek mámorát a készülő forradalom okozza. Bukéja van a versnek, sajtóságos zamata, s attól olyan jelentős, mert abban az állapotban ábrázolja a művészet fejedelmét és a politika néhány kiemelkedő alakját, mikor még minden eldöntetlen, bármi lehetséges, s joggal hihető, lesz még szőlő, lágy kenyér az ideinél bővebben, illatosabban is, teljes természetességgel szedheti egyazon társaságban puttonyába a billingeket Deák Kossuthtal, az álom az ébrenléttel, ha még Bécs felől fúj a szél, megértőnek, engedékenynek érezni. Aki a főtí szüreten alkalmi dalt kíván Vörösmartytól, feszülten, izgatottan boldog, mert nagy esemény jelzi közeledését a tudatukban, és ha gonddal teli is az élet az akkori Magyarországon, joggal remélhető, előbb-utóbb kialakul minden. Nemcsak a bor gyöngye száll az ég felé, de a meggyőződés is: van a népben erő továbbmenni a megkezdett úton, int már távolról az új történelmi korszak, érezni, belátható időn belül beköszönt. Ez az alkalmi vers a momentán biztonság, a szilárd hit tömörítése, maga a kék szemű reménykedés. Ha akkor Fótton vándorlegénynek öltözve az egykori szüretelők elé lép a jövő, és azt mondja az egybegyűlteknak, születik majd ennek a költeménynek egy sajtóságos testvére valamikor, amely a magyar lira legszokatlanabb bordala lesz, azt a címet kapja: A VÉN CIGÁNY, s megírása idején és első értékelésekor riadt megdöbbenést eredményez az irodalom jelesei között, nem hinné el senki. Pedig A VÉN CIGÁNY A FÓTI DAL testvére, bordal, rajta Vörösmarty ujjainak tűznyoma, csak persze a termés palackjelzése, a szüretelési dátum anno 1854. A vers nyomán felvetődött számos probléma között egyébként nem az a legmeggrázóbb, hogy rá lehetett fogni: zavaros, allúziói követhetetlenek, vonalvezetése kibonthatatlan, asszociációs lánc szakadozott, hanem hogy akadt időszak, amelyben tanácsos volt azt állítani erről a versről, hogy ha van kódja, az megfejthetetlen, de hát miért volna kódja egy alkotója hanyatlása idején nem éppen egészséges elmeállapotot jelző alkalmi költeménynek?

A FÓTI DAL 1842-ben született, a csodálatos tőkesorokkal, szokatlanul bő természettel kecsegtető ősz szabad, független és Európában őt megillető helyét visszafoglaló Magyarországot és minden elmaradást behozó jövőt ígért. A VÉN CIGÁNY keletkezésének idejére, ahogy Dietrich világhírű száma megfogalmazta, eltűntek a virágok, helyettük szerte a hazában emlékjelek, mármint azoké a szerencséseké, akiknek tradicionális nyugóhely jutott, és tudni lehetett, hol porlad tetemük. A vesztett szabadságharc után csak lézeng, aki túlélte, szinte nincs is ép ember a hazában, az írók közül ki megvakult, ki börtönben, sokan megháborodtak, a hajdani délceg vőlegény, Wachott is bolond, Bajza József megőrült, 1854 Magyarországon nincs virág. A lányok,

ifjú asszonyok, anyák, feleségek, akik hajdan letépték, börtönajtók előtt küszködnek a történelemmel, felmentő ítéletért, menlevélért szaladgálnak, aki nincs sírban, fogásban, vagy nem menekült emigrációba, idegbeteg bujdosó, az orkán végigsepert az országon, mindenki belerokkant a leheletébe. Mielőtt beszélgetni kezdenének, körbepillantanak az utcán járók, a besúgás rangos kereseti forrássá vált, ugyan miféle vers jöhet létre ilyen paraméterek között? Csakis szabálytalan remekmű, a disszonancia kinnal transzponált harmóniája, sikoltás váratlan felhangokkal.

A VÉN CIGÁNY keletkezési körülményeiben sok elem emlékeztet a FÓTI DAL-ra. Ennek a megírása sem szerepelt a költő tervei között, felkérésre, baráti biztatásra született ismét nem Pesten, Galambos Sámuel Lacháza melletti pusztáján, Királyházán, ám a feltételek között hiányzott a legfontosabb, az azonos történelmi szituáció. Hiába a zseniális vincellér, akinél jobban senki sem ismeri a szőlőlé fűtötte hangulat varázsát, nincs a bornak ünnepe, a pincében a pusztulás lehelete száll, az alkotó fáradt, öreg, beteg, koldusszegény, súlyosan depressziós; majdnem komikus, hogy tőle várnak vigaszt és buzdítást Lacházán, aki rég leleplezte a vén kacér világot, a sárkányfog-vetemény embereket. Csoda, hogy elvállalja, amire unszolják, de vállalja az új alkalmi dalt, s mindjárt ki is találja, hogyan oldja meg a feladatot. Az egyetlen ésszerű, amit tehet, csak az, ha tallózik felismerései dzsungelében. A terror és a kilátástalanság masszív boltozata alatt nem egyszerű énekelni, oka van annak, hogy az ötvenes években annyi allegória születik.

A produkció, amely ismét a lira porondjára bűvöli a barátság bizalmával és nem irgalmazó szeretetével, nem veszélytelen vállalkozás, tudja, egyenes vonalvezetéssel el nem mondható az igazság. Azok, akiknek igényük van a megrendelt versre, fel se fogják, elnyomás idején milyen gyorsan követi sorúz a rímeket, egy zsarnok sem ingerült annyira, mint mikor saját rémtetteivel szembesül: eltiport hősök árnyéka mögött árvák csapata kapaszkodik a vesszorokba, asszonyok sikoltoznak, és egy megalázott nemzet kéri tőle számon azt, ami égbekiáltó. Ha egyáltalán megírhatja azt, amit kívánnak tőle, csakis lepel alatt teheti, nem élt ezzel az álruhás eszközzel régen, most újra igénybe veszi Csongor–Lear király, mint annyiszor megtette ifjúkorában. Mesterséges hasadást idéz elő, önmagát szeli ketté, lesz egyszerre cigány, akit itatnak, korholnak, vigasztalnak, utasítanak, és lesz az úr, aki mindezt megteszi, aki nótát rendel. Csakhogy úr és cigány azonos, a versben Én diktál Énnak, még hozzá olyan bordalban, amelynek semmi köze szürethez, a baráti társaság, amelynek kérésére a költő megszólal, csak spirituálisan van jelen, egy külső helyiségben várakozik az eredményre, s az alkotó egyszerre két személyben átad és befogad, hallgat és alkot, önmaga moderátora.

Nyelvünk egyik legnagyobb formaművésze Vörösmarty, összeszorított tenyerében a poétika minden varázskelléke, úgy ír, ahogy akar. Ha úgy döntene, elkészíthetné a verset a cigányzenére jellemző formai bravúrral, felékesítve különleges cifrázattal, de nem teszi, s ha nem, annak megint csak oka van. Ez nem akármilyen rapszódia lesz, de speciálisan magyar, a miénk, ezért választja versmértékül nem az időmértékes, hanem a hangsúlyos formát, a verset hét háromütemű, tíz-tíz sorból álló a, b, c, b, d, d, é, é, f, f, rimképletű strófa alkotja, ha tagoltan olvassuk, mint az ütés, érzékelhető a szövegben a nemzeti versidom: „Húzd rá cigány, // megittad az // árát //, Mit ér a gond // kenyéren és // vizen //, be van az én // ingem ujja // kötve”. Kézirata, mint Brisits közli, hat negyedív alakú oldalból áll, amelyből négy lapot A VÉN CIGÁNY foglal le, kettőn AZ EMBER ÉLETE című költemény áll, a Szentirmay Rudolfok nekrológ verse, pályázáró

mű, egyfajta testamentum egy csöpp reménnyel: hogy a hiába nem volt hiába. Zeng a hit szomorú himnusza, egyszer majd eljön az a nemzedék, amely megbecsüli a nagy generáció működésének emlékét, nincs halála az igazi hazaszeretőnek. Brisits egyébként jelzi a variánsokat is, amelyek A VÉN CIGÁNY esetében azért figyelemre méltók, mert az alkotás jelölte eredeti asszociációs folyamat brutálisabb, mint ami megfésülve, megmosdatva véglegesen kötetbe került, a változatoknál amúgy is fennáll a veszély, talán nem mindegyik magától a költőtől származik. A nem jelentős eltérést nem jelezzük, a fontos igen, például azt, hogy az eredetiben az állt: „*odavan az emberek vetése*”. Itt az időjelző ige praesens imperfectum, az *odavan* közelebbi állapotot, momentán gyomort és kétségbeesést rögzit az elveszett remény miatt, az *odalett* perfectum logicum, általánosabb érvényű. A sirjában megfordult megváltó képe helyett alkalmazott szent honban reszkető isteni sír korántsem villant akkora fényjelzést a kutatóra, mint az ötödik versszak eltérései, ott a kép belül marad önmaga affektuális járuléka. „*Az első ember fült nyögései*” helyett alkalmazott „*lázadt ember vad keserve*” sztereotípiája, az első fogalmazás fült nyögése mögött viszont Arad van és bitók, Káin „*ütött*”, nem lehetett ideje Ábelnek a fulladozásra. Világos után a „*gyilkos*” testvér változat mitologizálóbbr, mint ami meghatározás eredetileg kiszaladt a tollából, az első fogalmazásban a „*vad gyilkos*” botja zuhanását nem érdemes tagadni: íme a friss utalás a hajdan szeretett királyra. Ha első leírt gondolatát tartja meg a kiadás és a „*nyomorult*” földet, ahogy a költő először szűkítette a főnevet, megrémültnek nevezi, világosabb volna a jelzés, Vörösmartyra még stílusosan is jellemzőbb: egy holtra rémült világ képe, ami mögött anélkül, hogy az alkotó sejtene, ott lebeg az atombomba gomba alakú sziluettje. Brisits gyűjteményében a zárás is mást időzít, eredetileg ez állt a szövegben, „*lesz talán még ünnep a világon*”, nem „*lesz még egyszer*”. Nem ígéri bizonyosra, dehogyan ígéri: eljátszik a gondolattal, hogy esetleg. Csakhogy esetlegességgel nem lehet erőt adni Lacházának. Legyen valóban remény, hitet adó a költői ábránd: várjatok. Majd kialakul.

Érezni az agysejtek vergődését a tépett sorok mögött. A hogyan hamar eldöntötte, most jönne, ami nehezebb, a Mi. Valóban, mi az, ami közvetíthető a tényleges helyzetből a vén cigány hegedűjével, milyen legyen, lehet a lacházi dal? Az ország fennakadt a világpolitika küllői között, egyelőre letéphetetlen onnan, zörög a világkerék, aki nagyon figyel, a dallamát is kihallja, száll a DE PROFUNDIS ősi melódiája, szokatlan ihletés. De csak szedd össze magad, és kezdj rá, Lear–Csongor, lehet, hogy ez már a legutolsó fellépésed, ne okoz csalódást azzal, hogy megtagadod. Hogy meg tudod csinálni, az bizonyos, legsötétebb percedben sem hiheted, hogy van valami, ami kifog a művészeteden. Nem szokványos versed lesz, de lesz versed, éppolyan szabálytalan és szögletes, mint a sors. Két dalt dolgozol össze benne, az igazságot és a valóságot, amelyről mindig tudtad, nem azonosak. De a valóság hegedülése megmenti az igazság ábrázolásának lehetőségét, és míg az ellenséget a látszólag semmibe vivő turistajelzések közé csalog a vonóddal, a tépett erdő ágrésein át ott villog valódi üzeneted, az igazság.

Az igazság

Nézzétek, oda az emberek vetése,
oda szántóföldeken és csatatereken,
elpusztultak kalászkok és emberi testek,
ami történt, attól megbomlik az agy,

és persze megint olyan a történelmi helyzet, hogy nem figyelhet ránk senki,
 az orosz–török kérdés és Ausztria helyzete érdekesebb annál, mint ami itt nálunk
 történt,

megint csak a részvét a miénk, az elismerés és visszaigazolás,
 valóban, itt tornádó pusztított, de kár, szánakozik a világ,
 nagy múltú nemzet, sajnálatos, ami történt,
 vert hadak szerte és megsemmisült remények.

Pedig ezúttal nem ábránd vakított, igenis okunk volt a reménykedésre,
 ki sejtette, mivé torzul, ami ígérkezett, hogy a mennyország helyett eljön a pokol,
 s az elnyomó, akár a keselyű, elomlott testünket, reszkető lelkeinket marcangolja,
 és a gyilkos nem szűnik azt állítani magáról, ember, testvérünk, pedig a reinkarnált

Káin ő,

leszállt a kárhozat sötétje, darálnak bennünket változó arcú molnárok egy alvilági
 malomban, és nézik a csontlisztet, amivé lettünk,

ki tudná megállni, hogy ne ordítson,

öklünkkel verjük az eget, és felkiáltjuk a magasba, hogy őrangyalunk, aki odafenn
 könyökölve ránk figyelt, alázuhant, eltört a szárnya,
 elundorodott ő is a bűntől, a szennytől, amelyben a föld kering, új világot kellene
 teremteni a Teremtőnek,

mert a régi elaljasodott, és embertelenné vált az ember,
 ments meg, Urunk, minket a kártékony illúzióktól,
 hogy ködük meg ne zavarjon, s reálisan lássunk mindig,
 és legyen erőnk azt hinni, esetleg lehet a *lehet*,

a *talán* felvirradhat még,

hisz mindig vannak túlélők,

mindig van, aki megéri az ünnepeket,

akiért egy megtisztult glóbuson bárka jön árvíz után,

meg kell tanulni várni.

Az ábrázolható poétikai valóság

A vers in medias res indul, a cselekmény hamarabb megkezdődött, mint ahogy az olvasó bekapcsolódik, az utalások helyszínt és helyzetet egyszerre jeleznek. Alig látogatott ivóban kopott vén cigány nyeli az éhkoppot, egyetlen vendég van a helyiségben, az iszik és unatkozik, utóbb felfigyel a lézengő öregre, akit, mint későbbi szavaiból kiderül, egyszer már megkínált innivalóval. Nyomorúság ri le a cigányról, kenyéren, vízen élhet, kupája hamar kiürült, kapjon bort újra, akkor legalább nem szomjasan boldogtalan. Egyébként nincs egyedül a rosszkezdéssel, keserű az úr is, bár tudja, senkinek nem ígért holtig tartó derűt a születés. Ez a vén muzikus is láthatott valaha jobb napokat, amikor boldog vendégkoszorúnak húzta, és nem voltak nyomasztó gondjai, de hol kerék, hol talp, most alighanem senkije, semmije, ma kivételesen szerencséje van, kétszer is megkínálták, fogja csak szépen a vonót, és örüljön, hogy arra használhatja, amire való, se mankónak nem kell még alkalmaznia, se a hátán nem török össze ingerült hatalmasok, szolgálja meg a kapott innivalót.

A megrendelő igényes, nem szelid andalgót kíván, célzott is rá, maga sem könnyű emléket őriz, a zene, amely lelkiállapotához illik, félelmes erejű és velőtrázó legyen, játssza el a muzikus a végzetes jégeső kopogását, amelynek brutalitása után minden idők további termése hirtelen bizonytalanná vált. Ha nem találná meg a megfelelő

fekvést a húrokon, közvetítse az orkán bömbölését, annak ezer hangja van. Rajta, húzza el, milyen a jelen egy felbolydult világban, amely ismét eltűri hátán a háborút, játssza feketén a feketeséget. A cigány vén, de tudja a mesterségét, amit előlcsal a hegedűből, maga a tömör kétségbeesés, húrjai fel-felüvöltenek, mintha a menny tömör szövetét ostromolnák irgalomért reménytelen kezek. Az üdvösséges múlt helyett itt a kárhozat, jelzi a muzsika, ez az árva kocsmá, pusztuló berendezésével, maga a kitapintható kilátástalanság. A hangok felbukfenceznek, a szenvedély disszonánssá torzítja az amúgy is zavart melódiát, reális most csak a sikoly a produkcióban, a szakadozott dal elbotlik önmagában, a dallamtöredékek elbuknak a lét hordalékán, majd csendes sirás szívárog: nem friss élmény annak újraátélése, hogy a lét katasztrófává torzulhat, és úrral és cigánnyal egyaránt lebillen korszakokként a sima útról a hintó vagy kordé vagy a sánta ló. Maga a mitológia sem ismer vége nincs harmóniát, mindig kiderül, az ábránd is büntethető, nemcsak a hatáskörsértés és emberboldogító szándék, mint a Prométheuszé; aki boldogságra aktivizálna, ha van elérhető boldogság egyáltalán, alákerül a sors kerekeinek. Persze Káin győzelme is csak momentán kielégülés, a túlságig tömött gyomor csömörrel felel arra, amit elnyelt, minden bosszúmanóver díszvacsorája után nyugtalan az éjszaka.

De mert a legstabilabb katasztrófának sincs végleges stabilitása, játssza a cigány azt is el, hogy még észére térhet a felelőtlen emberiség, és felvirradhat egy harmonikusabb világ hajnala, amelyben érdemes lesz élni, cigánynak jut bor, kocsmában búsuló úrnak meg kimosódik szívéből az elsődleges keserűség, s ügyetlen, de meg nem álló lendülettel elfordul alattuk valami tiszta és méltó cél felé a glóbusz. Tulajdonképpen abbahagyható is volna a hegedülés, eltelt mindenki itallal, bánattal, akkor kell folytatni a muzsikát, ha békülből és kevésbé sebzett indulat indokolja. Mert hátha jön a hátha. Egy esetleg, hisz a pokolnak is lehetnek hűsebb bugyrai, s a jövő kozmikus reménytelensége sem repedhetetlen. Csak egy szálnyi sugár a sötétben, csak egyetlen nem aritmias pulzusú történelmi pillanat, csak egy rezzenésnyi jelzés, jöhet még változás, boldog földrengés ígéretének ígérete, akkor megint szólhat a dal, az élet legdöntőbb jellemzője mégiscsak az, hogy kiszámíthatatlan. Várjon a cigány. A sors a jóra éppúgy kiszámíthatatlan, mint a rosszra.

A valóság mögöttese

Kinn ülnek a másik helyiségben, és reménykednek, mint a családtagok egy szülő asszony ajtaja előtt, várják, hogy elkészüljön és előttük legyen a lacházi dal, minden szalmaszálba kapaszkodó bús ujjak közé akarják szorítani a szavakat, hátha a vers révén csoda történik, lenyúlik valahonnan egy hatalmas kéz, és rendre kibontja a történelem csomóit. Csakhogy Lacháza nem Fót, és 1854-ben hol már nemcsak Tündérvölgy és Délsziget szelid vadakkal és sose látott madarakkal, hol a szent szarvasok, agancsuk hegyén villámló mondanakör, a filibili szép madár, csőrében csodatevő fű, amittől kinőnek a csonka végtagok, hol a fóti dal világa, hol van a Szüret? Én mondjak vigasztaló szavakat, én öntsek beléjük új hitet, nem számolnak azzal, hogy réges-régen érzem, az emberiség olyan mélyre süllyedt, hogy semmiféle jövőt nem érdemelne. Hogy segítsék másoknak, öregeket, betegeket, saját reménytelenségemet élve, mikor magammal se tudok mit kezdeni, csak kapkodok, az írás akadozik, csüggedten gubbasztanak a gondolataim, a dinnyéim ehetetlenek, a dohányom nem bokrosodik, nem sikerül semmi, ha én érintem meg, talán csak a dal, de az se lehet mentes a gondtól, itt kimérhető, hol végződik a lehetséges közlések határa, itt semmi se veszélytelen. Min-

denesetre akármilyen vén, csüggedt és beteg vagyok, aki nem kellek szűk és apadó baráti körömon kívül szinte senkinek, a szakma átlépett rajtam, a közönség elfelejtett, szegény száműzött Batthyány Kázmér emlékversét akár önmagamnak is ajánlhatnám, ezzel az új dallal talán nem hozok bajt sem a közönségre, sem a vén cigányra, sem az úrra, aki valaha valóban nagy úr volt, a főtí szüret idején még mindenesetre király. Vigyázni kell, lesnek, a magyar költő hamar megtanulja, hogy nálunk a lírában a versre a zárósor rímét nemegyszer a politikai helyzet fogalmazza meg, és a történelem nagy formaművész. De ebben a megvalósításban átmehet a vers a cenzúrán, a gyertyafényjelzéseket, amelyek a függöny mögött imbolyognak, csak az avatottak látják majd meg. Az irodalmi ítések nyilván le fogják tagadni, hogy értik, mit kiabálok, mindig letagadják, ha valamit akár hozzám, akár az általános helyzethez mérően nem szerencsésnek érznek, majd minimalizálják a sikoltozást, és elfektetik a költeményt. Kiki meg is fejtí a maga stílusá szerint, előre tudom, nem tartozik majd a szerencsés kézzel fogalmazott műveim közé, rajta lesz „a hanyatlás árnyéka”. A megingott szellemi egyensúly nem ismeretlen tünet kataklizmák után, én amúgy is túlérzékeny és pesszimista voltam régen is, most már nyilván félig se tudom, mit is hordtam össze ebbe a rosszul komponált, kétarcú, reális jelzéseket látomásokkal keverő bumfordi költeményben. Hogyan tudnám? Hát mit tudok én, mit tudhatok, aki hallok zuhogni a pokolbéli malmot, és élem, hogy kárhozat a közélet, és tanácstalan tragédia a magán.

A középkorban festettek ilyet a festők, olajban fővő, kintől rángó testeket, tűzpatákokot, amelynek kortya láng, ilyen ez a békének hazudott gyilkos fegyverszünet, amely lelkeinket és csontjainkat egyaránt megőrli. De a lacháziáknak segítség kell és dal, hát segítettem, higgyenek, ha másban nem, az iszonyú erejű életben, amely egyszer talán csak kiforogja magát. Abban én is bízom, hogy lesznek, akik megérik, én meghalok, mások életben maradnak, Kossuth, Deák bizonyosan, azok túlélő fajták, de nekem mennem kell rémképeimmel és rémképeimnél rémesebb emlékeimmel és fantáziámmal, és marad utánam a lacházi dal feltételezése, talán valóban eljön egyszer az az annyira várt ünnep. A világ olyan mértékig illogikus, hogy egyszer rosszul lép, és merő tévedésében pozitívumot hoz létre negatívum helyett, s valóban felível a nagy vihar utáni szivárvány. Egyszer még majd megmoccanhat és felénk tekinthet Európa, egyszer mi is megmoccanhatunk és összeölelkezhetünk, örök pártoskodók. A tétel egyszerű, annyira kilátástalan, olyan masszívan vastag a sötétség, hogy *lucus a lucendo* jöhet egy fordulat.

Fáradt vagyok, elesett, szomorú. Ami hátravan, nem tarthat már sokáig, összefüggő gondolataim egyszer majd valóban nem lesznek többé összetarthatók, szétszakadnak, és a köröttem hullámzó úrben sodródhatnak szerteszét abban a régtől olyan jól ismert földöntúli szélben.

Még vág az agyam, jelzi, egy ünnep bizonyosan lesz, nem is sokára, nem az, ami a külpolitika segítségével majd idebenn is kialakul, más jellegű, a temetésem. Akkor eljőstők mind, és kinn lesz a tömörüléstől eltöltött lakosság az utcán, az én temetésem nem merik érvényesíteni a gyülekezési tilalmat.

Nem írok többé bordalt. Írok-e egyáltalán még valamit, ki tudja, semmiképp ilyen kétarcút, egyazon út kétfelé mutató jelzéseit. Magam is üres vagyok, betevőre alig telik, nem én ejtettem el őt, az élet ejtett ki a kezéből.

Fogytán a napom, szerencsém. De ezt a verset még megkapjátok Lacházán, ezt még kikényszerítettem szegény magamból.

Eleget ittunk, hegedültünk, pihenjünk, vén cigány.